

Papp Viktor

Ügyvédi praxis a horizonton

Az ügyvéddé válás motivációi a hosszú 19. században^{*}

A professzionalizációs paradigma egyik fő kérdése, hogy mennyire határozta meg a személyek életét a foglalkozásuk. Ez a kérdés különösen felértékelődik a 19. század folyamán, amikor a foglalkozás mellett még a származás, a rendi státus, a vallásfelekezeti hovatartozás is fontos alkotóeleme volt az identitásnak.¹

Amennyiben egy hivatást teszünk meg a vizsgálat tárgyának, talán elsőként merül fel a kérdés, hogy miért éppen azt az adott hivatást választotta a vizsgálat alanya. Az ügyvédi hivatás történetével kapcsolatban a pályaválasztás motivációi és a jogi diplomával szóba jöhető alternatív karrierlehetőségek kérdései nem minden esetben kerültek tisztázásra a korábbi vizsgálatok során. A közvetlenül az ügyvédséggel foglalkozó legfrissebb publikációk hipotéziseit sorra véve ugyanakkor az a kép rajzolódik ki, hogy lényegében egyértelmű folyamatok vezettek az ügyvédi hivatás kialakulásához a 19. század végére.

Navratil Szonja jogászi hivatásokat elemezni kívánó munkájában arra jutott, hogy a századfordulóra a magyar bírói kar egyre inkább egy kasztszerű, de legalábbis a zsidó vallásúak elől elzárt, konzervatív értékrendet közvetítő hivatásrenddé vált, míg az ügyvédség a jogállam őrének szerepében találta meg hivatásának társadalmi feladatát. Mindkét jogi hivatás egyértelműen és jelentősen átalakult a 19. század végére, 20. század elejére, a hivatást űzők társadalmi állása, valamint származása azonban súlyos nyomokat hagyott a hivatás arculatán, társadalmi elismertségén. Emellett megfigyelhető volt a bírói kar érdekazonossága a fennálló hatalommal, amit a közös társadalmi gyökerek is tápláltak. E megközelítés szerint végeredményben tehát az államhoz és a kormányzathoz fűződő kapcsolat és a társadalmi presztízs miatt az előbbi hivatás inkább sikeres, az ügyvédek pedig inkább sikertelen története rajzolódott ki a 19. század végén, 20. század elején.² A zsidó vallásúak ügyvédi hivatás iránti fogékonyságát egyesek a keresztény felekezetűektől eltérő iskoláztatási stratégiákkal magyarázták, és hangsúlyos volt az a tézis, miszerint a zsidók elől elzárt hivatali állások miatt léptek sokan a szabad és független ügyvédi pályára.³ Mindehhez az is hozzátartozik, hogy az ügyvédi diplomával

^{*} A tanulmány az NKFI FK 132451 sz. *A professzionalizáció története Magyarországon a 19–20. században európai kontextusban* c. projekt támogatásával valósult meg.

¹ A professzionalizáció általános áttekintésére lásd Burrage 1990; Sugarman 1993; Wilensky 2010 [1964]; Siegrist 2021; Magos 2017. A magyar viszonyokra lásd mindenekelőtt Szívós 2000; Halmos–Szívós 2010; Keller 2010; Keller–Kiss 2021.

² Navratil 2014: 82–83, 98.

³ Karády 1997: 82–84, 2005: 205; Kovács M. 2001: 50–51; Pálffy 2008: 41–47.

rendelkező nemesi és honorációr státusú személyek a társadalmi elismerés, a karrierlehetőség, a nyugdíj miatt előszeretettel pályáztak valamilyen közhivatali állásra. Az itt sorolt megállapítások közvetve vagy közvetlenül elsősorban a két világháború közötti publicisztikára, illetve tudományos művekre vezethetők vissza, amelyek a középosztály problematikájába ágyazva tárgyalták a kérdéskört.⁴ Szende Pálnak, a századfordulós ügyvédség legtöbbet hivatkozott ismerőjének észrevételei szintúgy rendszeresen kimutathatók mind a publicisztikai irodalomban, mind a jog- és társadalomtörténeti feldolgozásokban.⁵ Ezek a megállapítások mindenekelőtt Szende „feudális” és „merkantil” ügyvédi kategóriáit veszik alapul, mely kategóriák jelentős mértékben hangsúlyozzák a társadalmi, illetve vallásfelekezeti hovatartozás jelentőségét az ügyvédségen belül.⁶

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM ÉS „PUHA” FORRÁSOK

A következő oldalakon arra vállalkozom, hogy a professzionalizációt „alulról” mutassam be, és annak 19. századi, személyes vonalát tegyem láthatóvá. Vajon miképp tekintettek az ügyvédi hivatásra maguk az ügyvédek? Egyáltalán, hivatásként fogták-e fel ügyvédi tevékenységüket? Úgy, mint amely teljes személyt és életre szóló elköteleződést kíván meg az azt gyakorlótól?

Jelen elemzés nem a politikátörténeti cezúrák (1848, 1867, 1918), és nem az ügyvédség intézménytörténete kapcsán kiemelt dátumok (1874) felől közelít tárgyköréhez.⁷ Helyette olyan történészek által megalkotott fogalmakkal kívánok operálni, melyek utólagos konstrukciók, nem olvashatók a kútfőkben, ám mégis alkalmasak a történeti idő problematizálására. A tapasztalati tér és a várakozási horizont ugyanis egymásba fűzi a múltat és a jövőt, jelen esetben összekapcsolja egymással a más korszakokban, más évtizedekben praktizáló ügyvédek történeti idejét.⁸

⁴ Hajnal 1942: 165–200; Bibó 1986 [1947]: 505–523; Weis 2013 [1930]: 74–88.

⁵ Szende 1912: 29–43, 194–206.

⁶ Az előbbi fogalmat, mely „nem teljesen szabatos, de kifejező műszóval” illeti az ügyvédi kar egy részét, Szende azokra értette, akik régi nemesi családból származnak, vagy azonosulnak az úri középosztály ideáljával, akik jó kapcsolatokat ápolnak a bíróságokkal és a közigazgatással, mivel összetartja őket az „osztályérdek”. A merkantil ügyvédek ezzel szemben többségében zsidó származásúak, még ha számtalan más vallású és társadalmi állású polgár is van soraik között. Ezek az ügyvédek az ipar és kereskedelem területén dolgoznak, és kapcsolataik révén előszeretettel vannak jelen vállalatok alapításánál és üzemeltetésénél. A merkantil ügyvédség további jellemző vonása az ügyvédi praxis családon belüli örökítése. Szende 1912: 36–41.

⁷ 1874-ben az ügyvédek korszerű rendtartást nyertek el, felállították az ügyvédi kamarákat, törvénybe iktatták az etikai kódexet. A hivatás életében bekövetkező jelentős változásokról: Korsós-né Delacasse 2006, 2012.

⁸ „A tapasztalat nem más, mint jelen lévő múlt, melynek eseményeit magunkba kebelezünk és felidézhetjük. A tapasztalatban a múlt racionális feldolgozásai tudattalan viselkedésmódokkal ötvöződnek, amelyek nem feltétlen vannak már jelen a tudatban. Kinek-kinek saját tapasztalata mindig tartalmaz és megőriz továbbá idegen tapasztalatokat is, amelyeket nemzedékek vagy intézmények közvetítenek” – írja Koselleck a tapasztalati tér kapcsán. „Hasonló mondható a várakozásról is: az is egyszerre személyes és személyek közti; a várakozás is a mában zajlik:

E fogalmak alkalmazása azért is szükségszerű, mint azt a későbbiekben még látni fogjuk, mert az ügyvédek a legritkább esetben beszéltek „elhivatottságról”, „hivatásról” a most bemutatott forrásokban. Ugyanúgy alulreprezentált a kollegialitás, a szolidaritás jelensége. Nem használták például az „ügyvédség”, az „ügyvédi kar”, a „hivatásrend”, a „kolléga” kifejezéseket sem. Ez már csak azért is érdekes, mert az ügyvédi hivatás az elsők között lépett a professzionalizáció útjára.⁹ A különféle naplókban és visszaemlékezésekben ennek azonban alig találjuk nyomát.

Az elemzéshez személyes, „puha” forrásokat használtam fel.¹⁰ A napló „napról napra teremti az állandóan változó azonosságot”, melyben a szerző önmagának írja meg önmagát. Nem az egymásra következő jeleneket veti papírra tehát egy-egy napló oldalain annak szerzője, hanem már a kezdettől fogva a saját maga által írtak újraolvasásának eltervezését végzi el.¹¹ Ezzel szemben a visszaemlékezés, más nevéen memoár vagy önéletírás egy adott időpontból visszatekintve alkotja meg az élettörténet összefüggéseit.¹²

A felhasznált személyes források műfajukat és keletkezési idejüket tekintve nem mondhatók reprezentatívnak. Lényegében az esetlegesség eredménye, hogy mely évtizedből vagy korszakból milyen jellegű forrást sikerült feltárnom. A kitűzött cél az volt, hogy olyan, már publikált, tehát könnyebben hozzáférhető napló vagy memoár kerüljön elemzésre, melyet rövidebb vagy hosszabb ideig ügyvédként praktizáló személy, vagy legalább jogot végzett és az ügyvédi hivatás felé nyitott egyén jegyez.

A reformkor időszakából így Szárazberky Nagy József memoárja,¹³ illetve Szűcs Sámuel¹⁴ és Alexy Lajos¹⁵ naplói kerültek a látókörmbe. A neoabszolutizmus

megjelentett jövő lévén olyasmit vesz célba, ami még nincs itt, ami nem tapasztalatainkban, hanem csak a következtetéseinkben él. Remény és félelem, vágy és akarat, aggodalom és racionális elemzés, befogadó szemlélet és kíváncsiság alakítják és alkotják a várakozást.” Koselleck 2003: 407.

⁹ Wilensky 2010 [1964]: 20–26; Halmos–Szívós 2010: 14.

¹⁰ A kvalitatív módszerek történeti alkalmazására lásd például Gyáni 1996, 2000; K. Horváth 2015: 21–43; Kövér 2017: 235–239; Rainer M. 2018: 258–268.

¹¹ Lejeune 2003: 212–213.

¹² Kövér 2011: 222. Az élettörténet először az etnológusok, később a szociológusok szótárába szivárgott be. Az élettörténet fogalmának alkalmazásakor feltételezhető, hogy maga az élet is egy történet, és hogy az élet egyben az individuális létezéssel kapcsolatos események együttese, amely egyszersmind történetként és e történet elbeszéléseként fogható fel (Bourdieu 2002: 68). Az élettörténet és az életpálya fogalmának különbözőségére: Niedermüller 1988: 379–383.

¹³ 1800-ban született Nagyváradon, elszegényedett nemesi családba. Édesapja községi jegyzőként szolgált. A középfokú tanulmányokat követően a Bihar vármegyei főjegyző mellé került gyakorlonknak, majd országgyűlési írnok volt Pozsonyban, később Pestre ment jurátusnak. Élete során ügyvédként és vármegyei hivatalnokként is dolgozott. Visszaemlékezését az 1870-es években vetette papírra. Szárazberky Nagy 1931.

¹⁴ Református kisnemesi jogászcsaládba született 1819-ben Miskolcon. Édesapja, aki 1810-ben fejezte be jogi tanulmányait, előbb uradalmi ügyészként, majd önálló ügyvédként dolgozott, és aktívan szerepet vállalt a társasági és közéletben. Szűcs Sámuel naplójegyzeteiben vallott önmagáról és mindennapjairól, 1835-től kezdve egészen 1889-ig. Szűcs 2003.

¹⁵ 1826-ban született Rozsnyón, édesapja jómódú kereskedő, édesanyja rozsnói kereskedőfamília tagja. 1845 és 1848 között a késmárki Evangélikus Líceumba járt, majd Pesten tette le az

időszaka meglehetősen forráshiányos ebből a szempontból, mindössze Busbach Péter¹⁶ politikai visszaemlékezése hasznosítható az 1850-es évekre nézve. Az ügyvédi rendtartás bevezetésének idején keletkezett Csorba Géza¹⁷ feleségével, Táncsics Eszterrel közösen vezetett naplója, a századfordulós állapotok felderítésére pedig két visszaemlékezést (Arató Jenő,¹⁸ Harrer Ferenc¹⁹) sikerült hasznosítanom.

AZ ÜGYVÉDI DIPLOMA MEGSZERZÉSE MINT KULCSÉLMÉNY

Ahhoz, hogy valaki ügyvédként praktizálhasson, minden korszakban szükséges volt jogi tanulmányokat folytatni.²⁰ A jogi végzettség tehát előfeltétele az ügyvédi diploma megszerzésének. A jogi tanulmányokra való beiratkozás motivációiról az összegyűjtött források azonban alig szólnak. Busbach Péter úgy emlékezett, a birtokos nemesség előszeretettel taníttatta gyermekeit, amikor pedig erre sor került, akkor „kizárólag a jogi pályára léptek.” Ez ugyanakkor messze nem jelentette azt, hogy magáért az ügyvédi hivatásért választották a jogi tanulmányokat vagy szerezték meg az ügyvédi képesítést. Véleménye szerint ez a nemesek körében inkább „ambitióból, mint ma is megszerzi egyik-másik fiatal mágnás a bölcsészeti vagy jogi doktor czimet, vagy egy bajor kir. herczeg az orvostudori diplomát”

ügyvédi vizsgát. Rövid ideig nemzetőrként szolgált, idősebb korában feltehetően a családi kereskedést vezette. Naplóját tanulóévei alatt, az 1848. évi forradalmi eseményeket is dokumentálva vezette (Alexy 2014). Alexy Lajos naplójának felhasználására: Vörös 1985; K. Horváth 2015.

¹⁶ 1827-ben született német származású, evangélikus közrendű családba. A forradalom és szabadságharc idején honvédszázadosi rangig emelkedett, majd ügyvédként praktizált. Budapest főváros törvényhatósági bizottságának tagja, később több cikluson keresztül országgyűlési képviselő. Mindenekelőtt politikai karrierjét bemutató visszaemlékezése 1899-ben látott először napvilágot. Busbach 1906.

¹⁷ Evangélikus nemesi család sarja, édesapja ügyvédként dolgozott. Az 1870-es évek legelején Pesten tanulta a jogot, 1873-tól a pesti királyi főügyészségen helyezkedett el írnokként. Ebben az évben vette nőül Táncsics Mihály Eszter nevű lányát. Csorba ügyvédi vizsgájának teljesítése után rövid ideig praktizált, majd alkalmazásban állt, mint ügyészségi fogalmazó és mint közjegyző-helyettes. A politikai ambíciókat is dédelgető ügyvéd újságírással is foglalkozott (Táncsics–Csorba 1994: 5–7). A házaspár által jegyzett napló kuriózumnak számít, hiszen Csorba Géza és Táncsics Eszter közösen, pontosabban szólva egymást felváltva vetették papírra mindennapjaik történéseit 1873 és 1876 között. A házaspár által írt napló legfeljebb egyharmada lett kiadva, a napló forrásértékére lásd Gyáni 1996. Csorba Géza politikai motivációira: Gerhard 2010.

¹⁸ Arató – születési nevén Neusiedler – Jenő a 19. század végén született német származású családba Nagykanizsán. Édesapja előbb ügyvédként, később ítélőtáblai bíróként futott be karriert. Arató a pécsi jogi líceumban végezte jogi tanulmányait, később édesapja nyomdokaiba lépett mint bíró (Arató 2007). Arató Jenőre lásd még Schweitzer 2005.

¹⁹ Harrer Ferenc 1874-ben született Budapesten, édesapja Óbuda polgármestere volt. Az állam- és jogtudományi tanulmányokat követően a fővárosi hivatal szolgálatába állt, várospolitikusi és szakírói tevékenysége mellett később, 1918-ban és 1919-ben néhány hónapig külügyminiszterként is dolgozott. Visszaemlékezése halála előtt egy évvel, 1968-ban jelent meg. Harrer 1968.

²⁰ A jogi képzések történetére lásd Kun 1895; Eckhart 1936; Szabó 1995; Ladányi 2007; Ámán 2020. Az ügyvédi vizsga történetére: Varga 1937; Degré 1984, 2006.

történt.²¹ Harrer Ferenc egy fél évszázaddal későbbi időszakra visszaemlékezve is hasonlóképp vélekedett a jogi tanulmányok iránti általános érdeklődésről:

„Magyarországon valamikor minden főiskolai hallgató, akinek máshoz különös hajlama nem volt, a jogi pályára lépett. Ilyen alapon lettem 1891 szeptemberében én is jogász, bár nem is mondhatom, hogy ne lett volna kedvem a jogi tanulmányokhoz.”²²

Ami leginkább érdekes, hogy mindketten háttérbe szorították a személyes és családi motivációkat e kérdés kapcsán, s helyette arról írtak, hogy mi volt az egyes társadalmi rétegek körében a szokás, ami szerves részét képezte észleléseiknek.

A jogi tanulmányok folytatása messzi gyökerekre nyúlt vissza a nemesi rétegek körében,²³ a felsőfokú oktatási intézmények szűkössége miatt pedig a nem nemesek is jelentős számban a jogi képzésben láthattak perspektívát.²⁴ A jogi képzés általános voltával is magyarázható, hogy a most felidézett forrásaink alig, vagy egyáltalán nem szólnak a jogi képzés melletti elhatározásról. A pályaválasztás kulcsélménynek is tekinthető, azonban a „puha” források kulcsélmények szerinti elemzése korlátok közé szorított, hiszen ami evidens vagy általános dolognak számított a korszakban, arról nem számoltak be a visszaemlékezésekben és a naplókban.²⁵

A jogi képzés után folytatott ügyvédi gyakornoki idő, illetve az ügyvédi diploma megszerzése jól láthatóan más minőséget képviselt az élettörténetekben. Szűcs Sámuel az 1830-as évek végén töltötte joggyakorlatát, a pesti évekről így emlékezett meg: „Pesten lakásom’ célja volt elébb mint királyi táblai jegyző, törvénybeni gyakorlatot venni, ’s e’ pálya’ megfutásával ügyvédi oklevelet nyerni.” Szűcs tehát határozottan arra készült, hogy a jurátusi évek kitöltése után teljesíti az ügyvédi vizsgát, de távlati céljairól ekkoriban még nem szólt naplójában.²⁶ Az ügyvédi karrier és kilátások már azelőtt foglalkoztatták, hogy letette volna a képesítő vizsgát, amelyre egyébként 1841-ben került sor. A fiatal pályakezdő

²¹ Busbach 1906: II. 119.

²² Harrer 1968: I. 42.

²³ Viczián 2006: 144–145.

²⁴ Sasfi Csaba nemesi memoárokat elemző tanulmányában arról írt, hogy a birtokos nemesség döntő része jogot végzett, majd ügyvédi vizsgát is tett. A birtokos nemesség általános műveltségének fontos része volt a jogi ismeret, a politikai szférában a hatalomgyakorlás (törvényhozás, bíraskodás), a magánszférában pedig a birtokszerzés és birtokgazdálkodás miatt. A szegényebb nemesi rétegek számára pedig megélhetést nyújtó foglalkozást kínált a jogi végzettség vagy az ügyvédi diploma, legyen szó akár közhivatalokról, akár ügyvédkedésről, akár uradalmi igazgatósról. Sasfi 2001: 42–43.

²⁵ „A módszer, a kulcsélmények elemzése is mérsékelt terjeszkedést tesz lehetővé. A középfokú tanulmányok elkezdése a jobbmódú nemesifjak körében szinte magától értetődőnek számított, így a visszaemlékezések erről szinte egyáltalán nem szóltak. Egyedül annál a szerzőnél exponálódik a probléma, ahol az apa negatív tapasztalatok birtokában ellenezte a taníttatást”. Kövér 2017: 238. Vö. Sasfi 2001.

²⁶ Szűcs 2003: I. 100.

– az előbb közölt mérlegelés ellenére – nem Pesten, hanem szülővárosában, Miskolcon kívánta életét beteljesíteni.

Mérföldkőnek számított az ügyvédi diploma megszerzése más személyeknél is. Igaz, a tanulásra nem egyformán helyeztek hangsúlyt. Alexy Lajos 1848 szeptemberében ugyan a reggeli és délelőtti órákat a vizsgára való felkészülésnek tartotta fenn, jurátusi joggyakorlatát nem töltötte le.²⁷ A kevésbé motiváló jurátusi évek ellenére Alexy számára mindazonáltal kulcsfontosságú volt az ügyvédi diploma megszerzése:

„Végre tehát elértem három évi küzdelmem végcélját; elértem azt mi nekem annyi nyugtalanságot okozott, s az utolsó időben a legbizonytalanabbnak mutatta magát. Elértem az ügyvédi diplomát, mely nélkül, nekem legközelebb múltott 3 évem, világi előmenetelemre nézve teljes elvesztettnek tűnt elő. Jelenleg már mindenem keresztül mentem, s a bizonytalanság eddigi aggasztó érzetét, jelenleg a bizonyosság édes érzete váltá fel keblemben!”

Alexy számára az ügyvédi diploma által nyújtott „bizonyosság édes érzete” azért is szembetűnő, mert már ekkor megfogalmazódott benne, hogy Mosonmagyaróvárra, a gazdasági akadémiára kíván beiratkozni, és gazdaszásként szeretne tevékenykedni. Esetében a mintakövetéssel sem számolhatunk, hiszen édesapja kereskedőként dolgozott, jogi végzettséggel nem rendelkezett.

Busbach Péter ugyancsak kulcsélményként emlékezett ügyvéddé válására. 1857-es ügyvéddé avatása idején – későbbi visszaemlékezése szerint legalábbis – „tele örömmel és boldogsággal” céljához jutott, arra a pályára, „hová kora ifjúságom óta törekedtem”.²⁸ Ez pedig azért is különösen érdekes, mert az 1850-es évekre az osztrák neoabszolutista kormányzati döntéseknek köszönhetően jelentősen átalakult az ügyvédkedés intézménye.²⁹ De miért éppen az ügyvédséget választotta? Megfogalmazása szerint az ügyvédi hivatással olyan pálya nyílt meg előtte, mely mindig is eszménye volt, és melyen szorgalommal és kitartással jövőt biztosíthatott magának.³⁰ Busbach várakozási horizontján az ügyvédi hivatás olyan alakot vett fel, mely tökéletesen alkalmas volt arra, hogy karriert építsen, felemelkedjen és befolyást szerezzen.³¹

²⁷ „Reggel legelőre is egy velem ugyanazon házban lakó Erényi József nevű ügyvédtől – ugyanattól ki azon aug[usztusban] ki kísért növel oly toárdul bánt – nála volt jurátusságomról egy hamis bizonyítványt szerevén. (Ez csak egy haszontalan forma, s azok az urak magok is tudják, hogy az hamis.)” Alexy 2014: 106.

²⁸ Busbach 1906: II. 122.

²⁹ „Azelőtt az ügyvédek jelleme fölött a közvélemény örkdött, mely különösen a közgyűléseken nyilvánult, a közvéleménytől félelem mind az ügyvédek, mind a megyei tisztikart képes volt a becsület korlátai között megtartani. A központosított önkényes kormány alatt a közvélemény elnémult.” (Szárázberky Nagy 1931: 210–211). Az 1850-es évek körülményeire lásd Németh 2006, 2008.

³⁰ Busbach 1906: II. 122.

³¹ „Pályát törni, ezen gyökeret fogni, hatáskört hódítani, befolyást és nevet szerezni, a mely tán egy szűk község, járás vagy megye határán túl terjed: ez a vágy minden ép szívű és szellemű ifjú

A „HIVATAL NEM VISELÉS ESZMÉJE”

Szárászberky Nagy József a Bihar vármegyei főjegyző, Detrich Miklós mellett töltötte gyakornoki idejét, amikor elhatározta, hogy ügyvéd lesz. Figyelemreméltó ez esetben, hogy az ügyvédség mellett azért tette le a voksát, hogy elkerülje a vármegyei hivatalt, illetve a hivatalon belüli politikai csatározásokat:

„A megyei gyakornokságom alatt abban állapotam meg, hogy ügyvéd leszek és kerülöm a megyei hivatalt, mely a pártok szenvedélyétől tétetett függővé és amelyben csak vagonos ember maradhat önálló; szegényebb, a hivatalra rászorult ember jellege pedig nagy próbára van kitéve, midőn a pártok követeléseit által hanyattatják.”³²

Szárászberky Nagy kezdetben tehát nem kívánt megyei közhivatali állást betölteni. Ez a kérdés, vagyis valamilyen közhivatali állás betöltése jogi végzettség vagy ügyvédi diploma segítségével, visszatérő jelenségnek számított az egész században. Talán ebből is kifolyólag számos feldolgozása áll rendelkezésünkre, igaz, a közhivatali állások 19. századi történetének szintetizálása még várat magára.³³

Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról sem, hogy egy közhivatali – és természetesen bármilyen más – állás betöltése egy-egy élettörténeten belül könnyen lehet csak egy időleges állapot, a lehetőség a pályaváltásra, egy új karrier építésére – különösen egy ügyvédi diploma birtokában – bármikor fennállhatott.

Szűcs Sámuel az ügyvédi diploma megszerzését követően – ahogy azt már fentebb jeleztem – szülővárosába költözött. Ám Miskolcon ekkoriban nem voltak adottak a lehetőségek egy frissen végzett – és kevésbé tehető köznemesi származású – ügyvéd számára, hogy önálló irodát nyisson. Szűcs emiatt is folyamodott a közgyűléshez, hogy a megyei alügyészi állásra nevezzék ki. Saját szavai szerint „nem vala szándékom magán ügyvédségnél egyebet viselni, de, komolyabb megfontolás után, elhatározám magamat e’ hivatal (megyei ügyészség – P. V.) kérésére.” Döntését azzal indokolta, hogy a hivatal betöltésével lehetősége adódik a szakmai fejlődésre, jogi ismereteinek elmélyítésére és kapcsolatainak kiépítésére. Ekkoriban úgy tartotta, a hivatal elfoglalása még nem jelentené feltétlenül az önálló praxistról való lemondást, igaz, néhány évvel korábban „ábrándozásimban felvillant, a’ hivatal’ nem viselés’ eszméje.”³⁴ Szűcs várakozási horizontján fontos helyet foglalt el egy ügyvédi iroda, itt más tényezők is szerepet játszottak az elvárt karrierrel kapcsolatban, mint Szárászberky Nagynál. Példaként szolgálhatott édesapja ügyvédi praxisa, a megyei hivatali ismeretek és a személyes

kebelében és agyában motoszkál, s ha erre összpontosítja egész istenadta erejét, tudva, hogy pályáján mindent saját erejével, saját munkájával, támasz nélkül kell kiküzdenie: van-e, lehet-e ennél erősebb hajtóerő?, nemesebb, tiszteletreméltóbb ambíció?” Busbach 1906: II. 123.

³² Szárászberky Nagy 1931: 25.

³³ A témában született írások közül mindenképp: Nagy 1981; Balázs 1986; Szabó 1991; Benedek 1987, 2001; Pap 2016.

³⁴ Szűcs 2003: I. 105.

kapcsolatok pedig jól hasznosíthatók voltak egy ügyvédi praxis keretein belül is. Ezzel szemben Szárazberky Nagy mintha csak „búvóhelyként” tekintett volna az ügyvédi tevékenységre.

Mindezek fényében nem meglepő, hogy Szűcs Sámuel a hivatali évek alatt sem tett le az önálló ügyvédi karrierról. Ennek jegyében két év után, 1843-ban – fivérével, Miklóssal egyetemben – lemondott alügyészi állásáról.³⁵ Lépését így indokolta:

„A’ mint, gondolkozásommal legszebbnek, ’s legszabadabbnak látom, a’ magán ügyészkedést [t.i. magán ügyvédkedést], mind inkább erősödém azon feltételben, hogy e’ pályára képezsem magamat. Megyei hivatalt eddig is, csak azért viseltem, hogy, legalább, kezdő éveimben is, szolgáljak valamit Borsodnak, esmérkedjem ügyeivel, főbb embereivel, a’ mellett mint újoncz ügyvédnek légyen foglalatoságom.”³⁶

A személyes motivációk mellett számolnia kellett a családi körülményekkel is, hiszen lemondásakor hunyt el édesapja, aki így ügyvédi irodáját lényegében fiára hagyta. Az ügyészi állást azért sem tartotta megfelelőnek, mert úgy látta, hogy „gyengéd természete” nem alkalmas kizárólag a bűnösökkel való foglalkozásra. Szűcs ekkoriban erősen ragaszkodott ahhoz, hogy édesapja ügyeit és ügyfeleit átvegye, magánpraxisát elismertesse jogászai körökben. Ezzel magyarázható, hogy a neki felkínált főjegyzői állást nem fogadta el 1843-ban.³⁷ Szűcs Sámuel várakozási horizontja itt jól megragadható, láthatóan bízott abban, hogy az édesapjától örökölt iroda és klientúra szakmai szempontokból ellensúlyozni tudja a kiszámíthatóbb jövedelmet jelentő hivatali állást, amit odahagyott. Az ügyvéd sorai nem tisztázzák azt a kérdést, hogy a reformkorban bizonyos közigazgatási állások valóban magasabb jövedelemmel kecsegtettek-e, mint az önálló ügyvédkedés.

Akár a szabad ügyvédkedés nem hozta meg a kívánt (anyagi) sikereket, akár addigi „hajlamaiban” csalatkozott is Szűcs, 1845-ben végül újra hivatali állásba került, ekkor fogadta el a megyei táblabírói kinevezést, egy évvel később pedig árvaszéki ülnök, sőt, 1848-ban – ideiglenes jelleggel – már megyei aljegyző volt.³⁸ Az önálló praxissal a szabadságharcot követően lényegében felhagyott, ugyanis 1855-ig nem volt hajlandó az osztrák kormányzat által bevezetett törvényekből vizsgázni. 1864-ig mindenesetre újra ügyvédként dolgozott, ekkortól pedig a Magyar Földhitelintézet megyei bizottmányának jegyzőjeként tevékenykedett, a kiegyezést követően tért vissza a hivatali szolgálatba mint megyei árvaszéki ülnök.³⁹

Szűcs Sámuel esete jól rávilágít arra a jelenségre, hogy a szabad ügyvédség intézménye és a megyei hivatalvállalás nagyon sok esetben egyszerre volt jelen az ügyvédek életében. Várakozási horizontjukon ott lebegett az ügyvédi professzió,

³⁵ Szűcs 2003: I. 15.

³⁶ Szűcs 2003: I. 148.

³⁷ Szűcs 2003: I. 153.

³⁸ Szűcs 2003: I. 15.

³⁹ Szűcs 2003: I. 15–16.

ám a megyei közhivatali állás betöltése továbbra is meghatározó elemét alkotta tapasztalati terüknek, mely egyszerre támaszkodott saját élettapasztalatukra, és a felmenők, főleg az ügyvédként praktizáló édesapák létbizonytalanságaira. Bár létezett határozott szándék az ügyvédi tevékenységre, ez nem tűnt egyszerűen járható útnak több tényező együttes hatásából kifolyólag. Szűcs már ügyvédi vizsgája előtt tájékozott volt a pesti ügyvédi viszonyok felől, ám városába hazatérve, a fentebb írt indokokra visszavezethetően, nem ügyvédként, hanem hivatalnokként kezdte meg pályafutását. Annak ellenére, hogy megjelent gondolkodásában a „hivatal nem viselés” eszméje, csak akkor tudott és vállalkozott lemondani a biztos alkalmazotti jövedelemről, amikor édesapja halála után átvehette annak ügyvédi irodáját, vele pedig ügyfeleit. Benyomásait szemügyre véve szó sem volt arról, hogy egy közösséghez, egy hivatáshoz csatlakozott volna az ügyvédi tevékenységnek köszönhetően, naplójában ugyanis sem ügyvédekről, sem az ügyvédekhez fűződő viszonyáról nem tett említést. Az 1840-es években az ügyvédek számára valós alternatívaként szolgált a megyei hivatali állások betöltése, ám a folyamat messze nem egyirányú volt, és lényegében elfedte a személyes motivációkat és karrierutakat, melyről a „puha” források tanúskodnak.

A század második felében a különféle hivatali pozíciók továbbra is fontos szerepet játszottak egyes ügyvédek életében. Naplója tanúsága szerint az 1873-as, 1874-es években Csorba Géza nem szeretett ügyészi írnokként dolgozni, helyette ügyvédjelölti gyakorlatára és az ügyvédi vizsgára kívánt fókuszálni.⁴⁰ Ez az észrevétel fontos indikátora annak, hogy sokan kényszerűségből, az állandó fizetés miatt vállaltak el különféle közhivatali munkákat, végső céljuk sokkal inkább az ügyvédi hivatás gyakorlása volt. A hivatali elfoglaltság azonban megnehezítette az ügyvédi vizsgára való felkészülést, a képesítő vizsgát csak második nekifutásra sikerült Csorba Gézának abszolválnia 1876-ban.⁴¹ Ezt követően Csorbáék Komáromba költöztek, a magánügyvédeként azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket,⁴² az ügyvéd 1879 és 1881 között újfent az ügyészségnél dolgozott, ekkor már mint fogalmazó. Felesége halála után Komáromban kereste a boldogulást, a sikeres ügyvédi karriert és a biztos anyagi helyzetet azonban még az sem biztosította számára, hogy újranyúljon a Vas megyei nemesi birtokos család lányával.⁴³

Harrer Ferenc már egyetemi évei alatt bírónak, később pedig a közigazgatási jog egyetemi tanárának készült, megállapítása szerint a századfordulón

⁴⁰ „1874. március 1. (vasárnap): Elbeszélte Géza, hogy áll az ügye, s hogy – mivel az ügyészek mindig veszekszenek vele – kénytelen odahagyni ezt a hivatalt, s ügyvédhez [t.i. ügyvédjelöltnek] menni.” Táncsics–Csorba 1994: 143. Vö. Gerhard 2010: 195.

⁴¹ Táncsics–Csorba 1994: 314–315, 383. Az ügyvédi diploma megszerzésének napja lényegében a családi ünnepnapok köré tartozott, vö. Gyáni 1996: 138.

⁴² „Miután nekem sem sikerült az ügyvédekéntem oly rövid idő alatt – az öregek türelmetlenkedtek – és visszatértünk közösen Budapestre 1879 végén, illetőleg 1880 évi áprilisban.” Idézi Révész é. n.: 164. Vö. Gerhard 2014: 208.

⁴³ Táncsics–Csorba 1994: 105.

„Elterjedt szokás volt ugyanis, hogy még vagyonos apák is jogász fiaikat már az egyetemi évek alatt elhelyezték hivatalba, hogy ezzel egyrészt jövedelemhez juttassák őket, másfelől korán megkezdhessék velük a szolgálati évek gyűjtését a magyar középosztály ideálja, a nyugdíj számára.”⁴⁴

Hogy mit is értenek szereplőink hivatal alatt, az személyenként és korszakonként is változó. Az 1900-as évtized végén a pécsi joglíceumot látogató Arató Jenő nem gondolt az ügyvédi vizsgára, az ügyvédkedésre, ahogy fogalmazott, „az, hogy bírósághoz megyek annyira magától értetődő, hogy eszembe sem jut, hogy más-hová is mehetnék.”⁴⁵ A lehetősége mindazonáltal megvolt, hiszen tanulmányai alatt három különböző ügyvédnél is volt irodai segéd, itt elsőkézből sajátíthatta el az irodai munka alapját, mint ahogy megismerkedhetett a bíróságok munkájával és személyzetével.⁴⁶ Arató ugyanakkor tendenciózusan arról írt, hogy mindössze két lehetőség állt nyitva előtte az abszolutórium megszerzését követően:

„[...] egyelőre nem menni hivatalba, hanem erős iramban tanulva 3-4 hónapos időközökben letenni a második és a harmadik szigorlatot is és csak doktorrá avatás után állni be a hivatalba, avagy nyomban hivatalba menni és a hivatalos elfoglaltság mellett rendelkezésemre álló szabad időben tanulgatva lassan-lassan letenni a szigorlatokat.”⁴⁷

E szerint csakis a hivatal játszhatott szerepet karrierje megindításában, csak-hogy ez a hivatal nem valamilyen vármegyei vagy minisztériumi alkalmazást tart, hanem az apa által kitaposott ösvényen való haladást, a bírói állást. A hivatal ekképp egy volt ügyvéd gyermekének megfogalmazásában a bírói élethivatást is jelenthette. Ez az új szempont mindenképp hangsúlyozandó, az a kérdés pedig továbbra is nyitott, hogy mennyire volt szabad a bírói, ügyészi és ügyvédi, illetve közjegyzői hivatások között az átjárás, milyen mértékű volt e hivatások állományában a fluktuáció és generációváltás.⁴⁸

A kép további árnyalásához ráadásul még egy jelenséget érdemes számításba venni. Szárazberky Nagy József az ügyvédi diploma átvételét követően kapott egy ajánlatot, hogy költözzön Bács vármegyébe egy fiatal szolgabíró mellé, akinek jogi tanácsadója lenne. Ügyvéd lehetett volna tehát, ám perek nélkül, feladata részeként mindössze tanácsokkal kellett volna ellátnia a szolgabírót.⁴⁹ Bár a friss diplomás ügyvéd nem vállalta el ezt a – későbbi korok szóhasználatával élve – jogtanácsosi megbízatást, az eset jól rávilágít, hogy mennyire változatos

⁴⁴ Harrer 1968: I. 51.

⁴⁵ Arató 2007: 117.

⁴⁶ Arató 2007: 88–89.

⁴⁷ Arató 2007: 116–117.

⁴⁸ Vonatközö empirikus kutatások hiányában ehhez lásd Králik 1903; Rokolya 2013; Navratil 2014.

⁴⁹ Szárazberky Nagy 1931: 52.

munkaköröket tölthetett be valaki egy ügyvédi diplomával, és hogy milyen magasfokú lehetett az egymásrautaltsága az ügyvédi és a vármegyei hivatali munkának.

A PROFESSZIONALIZÁCIÓ JELEI

Az ügyvédi és a vármegyei hivatali munka több ponton való összekapcsolódása azt is eredményezhette a reformkorban, hogy az ügyvédi hivatás szakmai kereteit nem lehetett egyértelműen lehatárolni, a vármegyének dolgozó ügyvéd eszménye nehezen illeszkedett volna a függetlenség ideájához. A szakmai függetlenség ugyanis – a kollegialitással és a szolidaritással szemben – sajátos jegye volt a reformkori ügyvédek várakozási horizontjának. Szárazberky Nagy esete legalábbis erre enged következtetni.

Az ügyvéd, miután elutasította a Bács vármegyei állást, Nagyváradra költözött, ahol aljegyzői megbízatást nyert, melyet csak vonakodva fogadott el. Bár ő továbbra is ügyvédnek készült, a barátok, a kollégák mindig a hivatali pálya kiszámíthatóságával érveltek előtte. A memoár szerzője azonban nem tudott lemondani a számára legfontosabbról, a függetlenségről:

„Én úgy éreztem, hogy az én kedélyállapotomra, hogy megelégedett legyek, szükséges, hogy véleményemre nézve felülről-alulról független legyek és erre az ügyvédi pályát tartottam legalkalmasabbnak, mely illendő jövedelmet biztosít, elég munkakört nyújt, hogy kortársaimnak jót tegyek, ad becsületet is, mely ha gyengevilágú is, de amennyi fénye van, azt nem kölcsönzi mástól, hanem önmagának köszöni.”⁵⁰

Erre, tehát a függetlenségre utalt Szűcs Sámuel is, amikor a pályaválasztása alkalmával „legszebb és legszabadabb” ügyvédkedésről írt.⁵¹ Közvetett módon, de erről írt Busbach Péter, amikor hangsúlyozta, hogy az ügyvédi pályán „mindent saját erejével, saját munkájával, támasz nélkül kell kiküzdenie.”⁵²

Kiválasztott szereplőink pályaválasztásában és motivációiban az is nagy szerepet játszott, hogy milyen akadályokat láttak a karrierépítés előtt. Szárazberky Nagy József számára a kilátások nem sok jóval kecsegtettek az 1820-as években, a család ismerőse, Debreczeni Sándor kezdő ügyvédként olyan szegény volt, hogy Szárazberky Nagy édesapja nyújtott neki kosztot és kvártélyt. Egy évtizeddel később Szűcs Sámuel családjában is fontos szerepet játszott a megszerzett végzettség anyagi biztonságot nyújtó jellege. A családfő, aki ügyvédként praktizált, és aki lényegében kisenemesi életszínvonalat tudott csak fenntartani, három fiát is ügyvédi pályára szánta. Az ügyvédi diplomához tehát társítottak egyfajta biztos alapot nyújtó attribútumot, de önmagában ez még nem lehetett megoldás

⁵⁰ Szárazberky Nagy 1931: 83.

⁵¹ Szűcs 2003: I. 148.

⁵² Busbach 1906: II. 123.

a középosztályi életszínvonal kiépítésére, főleg nem kezdő ügyvédek esetében. Egyáltalán nem volt mindegy ugyanis, hogy az ügyvédi diplomával mely városban, milyen ismeretségi körrel kívánt valaki irodát nyitni. Szárazberky Nagy is így értelmezte az előtte álló helyzetet, amikor kézhez vette diplomáját:

„Midőn egy vagyontalan ifjú ember az ügyvédi levelet kezéhez kapta, akkor kellett életpályát választani és a gondtalan ifjúkorból, a vidám jurátusi életből a komoly életbe átlépén, rendszerint nyugtalanítani szokta az ifjú embert a jövődönék bizonytalansága. Ezt én is tapasztaltam. Eszembe jutott az öreg Szántónak tanácsa, hogy ha gazdag ügyvéd akarok lenni, Temesvárra menjek.”⁵³

Ezzel szemben nem Temesvárra, hanem egy még virágzóbb városba, Pestre készült, hogy itt szerezzen kapcsolatokat és itt legyen ügyvéd. Szűcs Sámuel is hasonló indíttatásból költözött Pestre, annak tudatában, hogy a kezdő ügyvédeknek itt sem könnyű a megélhetés, az érvényesülés:

„Az ügyvédnek Pesten tágas mezeje van, de a' bődögülés mind e' mellett is nehéz, mert jobbra, balra szerencse várók' serege áll, 's annak megnyerésére, pártfogás, ajánlatás, 's világbani ügyesség legbiztosabb eszközök, ki ezeket nélkülözi, szerencséje felől elülhet.”⁵⁴

Szűcs is úgy látta, hogy számos pártfogó és jó kapcsolatok szükségeltetnek egy praxis megnyitásához, ám míg vidéken „a rágalom, 's pletyka ellen senki” sem volt védve, a fővárosban számos „külömbféle mezők” álltak a pályakezdő ügyvédek rendelkezésére.⁵⁵

Az 1850-es években önálló ügyvédként érvényesülni, főleg sikeres pályát építeni továbbra sem volt egyszerű Pesten. Busbach Péter ezt nem a saját példáján, hanem egy ismerősének történetén keresztül tárja elénk. Visszaemlékezése szerint az 1850-es évek derekán felkereste egy régi családi ismerős, aki középbirtokos nemesi család sarja volt. A fiatalember arra a kérdésre, hogy mivel foglalkozik, a következőt válaszolta:

„Ügyvédi pályára adom magamat — mond. Apám nem ért rá neveléssel foglalkozni és jó anyám nem ismerte a nevelés jelentőségét. Így nőttem fel. S most apám meghalt, szüleim az úrbíriséggel elvesztették minden vagyonukat; az úrbéri kárpótlás nagyobb része adósságokra ment el; ami megmaradt, az jó anyám élete fentartására kell, én tehát munkára vagyok utalva, hogy megélhessek. Ezért most itt Pesten ügyvédkedni fogok.”⁵⁶

⁵³ Szárazberky Nagy 1931: 52.

⁵⁴ Szűcs 2003: I. 100.

⁵⁵ Szűcs 2003: I. 100.

⁵⁶ Busbach 1906: II. 42.

Busbach nem tudta sok jóval biztatni ismerősét az ügyvédi pályafutás megindításával kapcsolatban, véleménye szerint „a ki vidékről jó és itt a kereskedő világgal összeköttetései nincsenek”,⁵⁷ súlyos nehézségek árán tudott csak praxist vinni. Figyelemreméltó, hogy a szintén kezdő Busbach nem általánosságban beszélt a kapcsolati tőke fontosságáról, hanem kifejezetten a „kereskedő világot” említette, mint egy Pesten nem ismert, nemesi birtokoscsaládból származó ügyvéd pályafutásának alappillérét. Mindezek az észrevételek arra irányítják a figyelmet, hogy az 1830–40–50-es években az ügyvédi tevékenységre az egyik legalkalmasabb helyszín Pest volt, minden hátrányával együtt. Egyrészt a kapcsolatok, a „kereskedő világgal” való összeköttetés, másrészt a vidéki „rágalmak és pletykák”, tehát a közvélemény elől való elrejtőzés egyaránt arra utal, hogy kialakulóban volt egy új szakmai közeg. Ez a közeg lényegében térbeli lenyomata a professzionalizáció meginduló folyamatának, mely lehetőséget nyújtott a betelepülő, fiatal, karrierjük elején álló ügyvédeknek.

Utolsó szempontként érdemes kitekinteni arra, hogy mennyire látták kifizetődőnek az ügyvédi tevékenységet, főfoglalkozásként meg lehetett-e élni az ügyvédi praxisból. Ez a kérdés természetesen már szóba került, hiszen szorosán összekapcsolódik az előbb felvázolt tendenciákkal. Néhány eset mindenesetre azt példázza, hogy már a reformkorban számolhattak az ügyvédek tetemes bevételekkel. Splény Béla memoárjában hosszasan ír a család „teljes, korlátlan, általános meghatalmazással” bíró ügyvédjéről, a mézeskalácsos – tehát gyaníthatóan közrendű – édesapától származó Máhr Antalról. Az ügyvéd nem csak a peres ügyeket, de a gazdasági és a pénzügyi teendőket is ellátta a Splény család megbízásából, „eleintén 400, később 600 forint rendes fizetés mellett.”⁵⁸ A családi ismeretség ráadásul további ügyfeleket és jövedelmet hozott a fiatal ügyvédnek, 1834-ben a Beckers család több százezer forintos örökségének kezelését is Máhr vállalta el, a Splény család beajánlásának köszönhetően.⁵⁹ Szárazberky Nagynak szintén 600 Ft-ot kínáltak fel, amikor szóba került a jogi tanácsadói állás a Bács vármegyei szolgabíró mellett.⁶⁰ Csorba Géza sikertelen, rövid életű praxisa(i)nak kudarca talán éppen az anyagi bizonytalanságokra vezethetők vissza. A naplóból kiolvasható elbeszélés szerint leginkább az anyagi tőke hiányzott Csorba Gézának a sikeres ügyvédi iroda megindításához. 1873 októberében, az ügyvédi vizsgát követően legalábbis ez képezte vita tárgyát a családon belül:

„Ekkor megkérdő apától, hogy mit és mennyit akar vagy szándékozik v[agy] fog nekem adni? Apa azt mondá, hiszen minden az övé. Igen ám, a sok semmi az enyém! Köszönöm szépen. Géza tovább forszírozta a dolgot, hogy miután ő irodát akar

⁵⁷ Busbach 1906: II. 42.

⁵⁸ Splény 1984: I. 124–125.

⁵⁹ Splény 1984: I. 179.

⁶⁰ Szárazberky Nagy 1931: 52.

nyitni, neki ahhoz pénz kell, s előhozta Kozma nyilatkozatát a házassági szerződést illetőleg stb.”⁶¹

Egy ügyvédi praxis megindítása tehát jelentős befektetést igényelt, ráadásul e tevékenység anyagi vonatkozásában a hangsúly a kiszámíthatóságon van, egy praxis esetében ugyanis meghatározó volt az ügyvédi díjak késedelmes kifizetése, vagy éppen a képviselt felek fizetéseképtelensége.

* * *

Még számos kulcsélményt, értelmezési szempontot kiemelhetnék az elemzés mondanivalójának alátámasztásához. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy sokszor maga a környezet, az élethelyzet vagy éppen az idő zárja ki a lehetőségét annak, hogy a hipotetikusként megfogalmazott kérdés és szempont előkerüljön a kútfőkben.⁶² A történelemről alkotott elképzelésünk ráadásul akkor sem változna, ha tömegével bukkannának fel ügyvédek és jogászok által jegyzett „puha” források, hiába is lenne számszerűleg több naplónk, visszaemlékezésünk bizonyos korszakokból.⁶³ A régebbi elképzelések meghaladása a módszertani arzenál felfrissítéséből fakadhat, és természetesen az értelmezési keretek átalakításából. Ennek világos példáját figyelhettük meg abban a kutatásban, mely a középosztályi, illetve dzsentri problémakör tárgyalása kapcsán arra vállalkozott, hogy az alanyok naplójában a rendies és nemesi vonásokat, valamint a polgári szerepeket egymáshoz viszonyítsa.⁶⁴

Itt most némileg más jellegű elemzésre tettem kísérletet. Az elsődleges kérdéssem a hivatáshoz való viszonyulás kapcsán fogalmazódott meg. A 19. századból válogatott személyes forrásokat kizárólag azon a szemüvegen keresztül olvastam, mely a pályaválasztás dilemmáiról, az ügyvédi hivatás iránti elköteleződés mozzanatáról láttat összetett történeti képet. Ehhez tartozóan nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ügyvédi és más állások, így a közhivatali pozíciók közötti váltás messze nem volt egyirányú vagy visszafordíthatatlan, a két, sok szempontból különböző, ám a végzettség miatt mégis összefonódó hivatás közötti dilemma valós probléma a megidézett szereplők élettörténetében. Hiszen ahhoz, hogy valaki elnyerje az ügyvédi diplomát, többet kellett tanulnia és hosszabb ideig volt szükséges gyakornokoskodnia, mint ha egyszerűen a hivatali ranglétra legaljáról kezdte volna meg karrierjét.

A hivatásválasztás előtt állók dilemmája borússá is festhette várakozási horizontjukat. Az ügyvédi praxishoz nem volt elég a diploma megszerzése, szükség volt személyes kapcsolatokra, potenciális kliensekre, megfelelő helyismeretre. Egy

⁶¹ Táncsics–Csorba 1994: 105.

⁶² Egy másik korszakból választott példával élve, a II. világháborús gyereknaplókban nem biztos, hogy gyakran fogunk találkozni a fiatalok jövőképevel, ismerve a háborús viszonyokat és körülményeket. Kunt 2017: 9–27, 69, 110–111, 183.

⁶³ Kövér 2017: 249.

⁶⁴ Gyáni 2000.

ügyvédi praxishoz irodahelyiség, irodai berendezés, személyzet, tehát tőkebefektetés szükségeltetett, az alacsonyabb társadalmi rétegekből érkezők, ahogy az több helyütt olvasható volt, még akkor sem jártak kitaposott utakon, ha a felmenő, az édesapa is az ügyvédi hivatást űzte. Ami kiemelendő a professzionalizáció szemzőgéből, hogy már a korszak elején, a 19. század első felében megjelent az a nézet, mely az ügyvédi tevékenységre úgy tekintett, mint egész embert kívánó hivatásra, „pályára”. Ez együtt járhatott akár a közhivatalok átpolitizáltságától való félelemmel, a „hivatal nem viselés” eszméjével is, de megjelenhetett úgy is, mint a „bizonyosság édes érzete”, a „nemesebb, tiszteletreméltóbb ambíció”, a legszebb és legszabadabb pálya. Ezek a megnyilatkozások egyértelmű jelei voltak annak, hogy bár a megélhetés, a létbizonytalanság, összefoglalóan tehát a tapasztalati tér sokszor kétségessé tette az önálló ügyvédi praxis fenntartását, a kiválogatott személyes források szinte kivétel nélkül szóltak egy olyan pontról, egy olyan kulcsmozzanatról, mely alkalommal szereplőink vallottak az ügyvédi hivatás iránti elköteleződésükről. A kútfőkben nem olvasható terminológiát alkalmazva, horizontjukon egy hivatás képe lebegett, mely után bevallottan vágyakoztak.

Bár a századfordulós állapotokra ezúttal kevés alkalommal tudtam hivatkozni, erre az időszakra már több generáció élettörténete bizonyította, hogy a korábbi horizont (a független és biztos megélhetést nyújtó szabad ügyvédkedés) nem is olyan távoli, melyekre itt most forráshiány miatt nem térhettem ki, tapasztalás lett. A század második felétől kezdve immár nem férhetett több kérdőjel az ügyvédi professzió hivatásszerűségéhez vagy akár „művészi jellegéhez”.⁶⁵ Mindezek fényében újraértékelésre várnak azok a megközelítések, melyek határozott választóvonalat tételeztek fel az ügyvédi és a közhivatali állások, valamint a nemesi és közrendű ügyvédek között. Egyrészt a század első felében jól látható módon még nincs lehatárolva az ügyvédi tevékenység, számos ügyvéd táblabíró is egyben, sokan a vármegye szolgálatában állnak. Másrészt nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy jogászokról, ügyvédi diplomásokról, vagy gyakorló ügyvédekről beszélünk. Az eddigi megközelítések többnyire a végzettséget tekintették mérföldkönek, jogászokról és ügyvédekről nagy általánosságban beszéltek, a személyes források és élettörténetek azonban felhívják a figyelmet, hogy a pályaválasztást egyszerre sok tényező befolyásolja, a „pályák” közötti váltás miértjei pedig csakis egyéni szinten megragadhatók. Ugyan a publicisztika állítása szerint a századfordulón megjelenő vallásfelekezeti törésvonal esetét itt most nem tudtam példázni, lévén nem leltem zsidó vallású ügyvéd egodokumentumára, a fent szereplő ügyvédek változatos társadalmi állása arra mutat rá, hogy az ügyvédi hivatás iránti elköteleződés kevésbé vezethető vissza a társadalmi származásra. Egyesek „búvóhelyként”, mások pedig egész életük értelmeként tekintettek az ügyvédkedésre, függetlenül felmenőik foglalkozásától, vallásától, vagy akár szülőhelyüktől. A zsidó vallású ügyvédek hivatáson belüli jelentőségét,

⁶⁵ Erről: Vészi–Wagner 1929.

illetve rétegződését vélhetően a generációváltás felől közelítő empirikus kutatások lesznek hivatottak megnyugtatóan tisztázni.

Bizonyos jelenségek, melyek szorosan kötődnek a professzionalizáció folyamatához, szembetűnő módon hiányoztak a most felidézett forrásokból. A kollegialitás, a szolidaritás hiánya akár azzal is összefüggésbe hozható, hogy a reformkorban, de még az 1850-es években sem sikerült az ügyvédeknek egy szakmai társulást, egy egyesületet életre hívni. E kulcsmomentumok alulreprezentáltságához tartozik, hogy az ügyvédi tevékenységet a pályatársak munkája alacsony mértékben befolyásolja.⁶⁶ Ezzel szemben kitüntetett helyre került egy olyan tényező, mely alapjaiban határozta meg az ügyvédek életét, mint hivatásszerű tevékenységet. Nem másról van itt szó, mint a hivatás függetlenségéről. Ahhoz, hogy az ügyvéd a megbízók érdekeit a lehető legmagasabb szinten tudja képviselni, szükség van a minden irányból való függetlenségre. A vármegyei és a minisztériumi hivatali állások, valamint az önálló praxis közötti választás sok esetben nem jelentett mást, mint a szakmai függetlenség szereplőink általi átértékelését. Az ügyvédek ugyanis nem csak, hogy alkalmazásban nem állhattak, de anyagilag is függetlennek kellett lenniük, hogy fenntartsák praxisukat, hogy szegényebbeket is képviselhessenek. Amint ezt nem látták biztosítottnak, igyekeztek karriercéljaikat újrafogalmazni. A függetlenséghez természetesen az is hozzátartozott, hogy a „rágalom, ’s pletyka ellen” megtalálják a megfelelő eszközöket, a közvéleménnyel szembeni állásfoglalások ugyancsak feltételezték a független ügyvédi működést.

A személyes forrásokban szinte mindenhol a függetlenségre való törekvéstről olvashatunk, néha közvetett, néha pedig explicit módon. A professzionalizáció folyamatának „alulról” való pártázása felhívta a figyelmet arra, hogy az ügyvédi pálya iránti vágyakozás egyáltalán nem mozgott együtt a hivatás intézménytörténetében bekövetkezett változásokkal, a professzionalizáció személyes, „alulról” építkező folyamata más időintervallumot feltételez, mint a hagyományos korszakolások. Az ügyvédi pályára készülők ugyanis mind a 19. század első felében, mind a neoabszolutizmus évei alatt, mind pedig a dualizmus időszakában nem mást vártak el ettől a tevékenységtől, mint hogy az szabad és független legyen.

FORRÁSOK

- Alexy Lajos 2014: *Életemnek legemlékezetesebb éve. Alexy Lajos naplója 1848-ban.* (Közread. Helle Mária.) Balassi, Budapest.
- Arató Jenő 2007: *Életem (1891–1979). Dr. vitéz Arató Jenő naplója.* Magánkiadás, h. n. <http://www.csongor6.fw.hu/Neus12/index2.htm> – utolsó letöltés: 2022. július 4.
- Busbach Péter 1906: *Egy viharos emberöltő. Korrajz.* I–II. kötet. Kilián, Budapest.
- Harrer Ferenc 1968: *Egy magyar polgár élete.* I. kötet. Gondolat, Budapest.

⁶⁶ Wilensky 2010 [1964]: 46.

- Splény Béla 1984: *Splény Béla emlékiratai*. I–II. kötet. (S. a. r. Fábri Anna.) (Nemzet és emlékezet.) Magvető, Budapest.
- Szárászberky Nagy József 1931: *Szárászberky Nagy József (1800–1878) emlékjegyzetei*. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Szűcs Sámuel 2003: *Szűcs Sámuel naplói*. I. kötet (1835–1864), II. kötet (1865–1889). (S. a. r. Kilián István.) Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.
- Táncsics Eszter – Csorba Géza 1994: *Táncsics Eszter és Csorba Géza naplója*. (Szerk. Búza Péter.) Széphalom Könyvműhely, Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ámán Ildikó 2020: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből*. (PhD-disszertáció.) Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged.
- Balázs Magdolna 1986: A középszintű közigazgatási apparátus személyi állományának vizsgálata. *Történelmi Szemle* (29.) 1. 116–124.
- Benedek Gábor 1987: A minisztériumi tisztviselők mobilitása a dualizmus idején. In: Á. Varga László (szerk.): *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Salgótarján, 1986. szeptember 28–30.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 1.) Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 391–397.
- Benedek Gábor 2001: Szakszerűsödés és mobilitás a dualizmus kori bürokráciában. In: Sasfi Csaba (szerk.): *Írástörténet – szakszerűsödés. A Hajnal István Kör velemi konferenciája 1992. szeptember 10–12.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 6.) Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 141–148.
- Bibó István 1986 [1947]: Értelmiség és szakszerűség. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. II. kötet (1945–1949). Magvető, Budapest, 505–523.
- Bourdieu, Pierre 2002: Az életrajzi illúzió. In: Uő: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. (Ford. Berkovits Balázs.) Napvilág, Budapest, 68–76.
- Burrage, Michael 1990: Introduction: the Professions in Sociology and History. In: Burrage, Michael – Torstendahl, Rolf (eds): *Professions in Theory and History. Rethinking the Study of the Professions*. Sage, London – Newbury Park – New Delhi, 1–23.
- Degré Alajos 1984: Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. (Jogtörténeti Értekezések 14.) ELTE Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 57–72.
- Degré Alajos 2006: Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban. *Jogtörténeti Szemle* (21.) 3. 15–22.
- Eckhart Ferenc 1936: *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*. II. kötet. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest.
- Gerhard Péter 2010: A politika személyessége. *Budapesti Negyed* (18.) 68. 181–209.
- Gerhard Péter 2014: *Választói magatartás a Tisza Kálmán-korszakban Pesten*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.

- Gyáni Gábor 1996: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja. *Budapesti Negyed* (4.) 4. 125–152.
- Gyáni Gábor 2000: A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása. In: Uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Budapest, 145–161.
- Hajnal István 1942: Az osztálytársadalom. In: Miskolczy Gyula (szerk.): *Az új Magyarország*. (Magyar művelődéstörténet 5.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 165–200.
- Halmos Károly – Szívós Erika 2010: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall* (11.) 42. 5–18.
- K. Horváth Zsolt 2015: Naplók és memoárok mint lehetséges történelmek. Az 1848–49-es emlékezések történeti képe és olvasási dilemmái. In: K. Horváth Zsolt: *Az emlékezet betegei. A tér-idő társadalomtörténeti morfológiájához*. Kijárat, Budapest, 21–43.
- Karády Viktor 1997: *Zsidóság, modernizáció, asszimiláció. Tanulmányok*. Cserépfalvi, Budapest.
- Karády Viktor 2005: Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. In: Varga László (szerk.): *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon. Siker és válság*. Pannonica–Habsburg Történeti Intézet, [Budapest], 190–217.
- Keller Márkus 2010: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar–porosz összehasonlításban*. (A múlt ösvényén.) L'Harmattan, Budapest.
- Keller Márkus – Kiss Zsuzsanna 2021: Hivatások autonómiája. *Replika* (32.) 119–120. 7–16. <https://doi.org/10.32564/119-120.1>
- Korsósne Delacasse Krisztina 2006: Az ügyvédi kamarák létrehozásának okai és körülményei. In: Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapjára*. (Libri Amicorum 25.) Gondolat, Budapest, 324–340.
- Korsósne Delacasse Krisztina 2012: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. (Institutiones Juris, Dialóg Campus Szakkönyvek.) Dialóg – PTE ÁJK, Budapest – Pécs.
- Koselleck, Reinhart 2003: 'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történeti kategória. In: Uő: *Az elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz, Budapest, 401–430.
- Kovács M. Mária 2001: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon, [Budapest].
- Kövér György 2011: Én-azonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés. *Soproni Szemle* (65.) 3. 219–242.
- Kövér György 2017: „Puha” források – „kemény” tények. Naplók és visszaemlékezések a társadalomtörténetben. *Soproni Szemle* (71.) 3. 235–249.
- Králik Lajos 1903: *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar*. I–II. kötet. Franklin-társulat, Budapest.
- Kun László 1895: *A magyar ügyvédség története. Politikai s társadalmi tekintetben, a legrégibb időktől maig, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével*. Weisz testvérek, Budapest.
- Kunt Gergely 2017: *Kamasztükrök. A hosszú negyvenes évek társadalmi képzetei fiatalok naplóiban*. (Korall Társadalomtörténeti Monográfiák 7.) Korall, Budapest.
- Ladányi Andor 2007: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. (Jogtörténeti Értekezések 34.) Gondolat, Budapest.

- Lejeune, Philippe 2003: *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásai-ból.* (Szerk. Z. Varga Zoltán.) (Szöveg és emlékezet. Sorozatszerkesztő: Kónya Anikó) L'Harmattan, Budapest.
- Magos Gergely 2017: Mérlegen a hivatások. A professzionalizációs paradigma historiográfija. *Aetas* (32.) 2. 138–157.
- Nagy Endre 1981: A dzsentroid hivatalnok a Monarchia korában. In: Domonkos Alajos – Horváth István – Kovács Anna – Praznovszky Mihály – Szvircek Ferenc – Zólyomi József (szerk.): *Nógrád megyei múzeumok évkönyve VII.* Salgótarján, 147–162.
- Navratil Szonja 2014: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937).* (ELTE Jogi Kari Tudomány 25.) Eötvös, Budapest.
- Németh László 2006: Ügyvédek Zalában 1850–1875. *Jogtörténeti Szemle* (21.) 1. 32–43.
- Németh László 2008: Ügyvédek Nagykanizsán (1850–1875). In: Kaposi Zoltán (szerk.): *A polgárosodó Nagykanizsa a 19. század második felében.* Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa, 99–114.
- Niedermüller Péter 1988: Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnografia* (98.) 376–389.
- Pálfy, Zoltán 2008: Ethno-confessional Patterns of the Choice of Study Paths among Transylvanian Students of Law and Medicine (1900–1919). In: Karady, Victor – Török, Borbála Zsuzsanna (eds.): *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950).* Ethnocultural Diversity Resource Center, Cluj–Napoca, 36–64.
- Pap József 2016: Rokonok. Családi kapcsolati hálózatok a dualizmus kori Heves vármegye főszolgabírói karában. In: Pap József – Tóth Árpád (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 28.) Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 468–485.
- Rainer M. János 2018: *Századosok.* Osiris – OSZK, Budapest.
- Révész Mihály é. n: *Táncsics Mihály és kora.* II. kötet. Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet, Budapest.
- Rokolya Gábor 2013: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban.* (Jogtörténeti értekezések 42.) Gondolat, Budapest.
- Sasfi Csaba 2001: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. *Korall* (2.) 3–4. 20–52.
- Schweitzer Gábor 2005: „A fiatalság muzsikál szívünkben.” Jogásélet a Pécsi Püspöki Joglyceum falain belül és kívül a 19–20. század fordulóján. *Pécsi Szemle* (8.) 4. 56–65.
- Siegrist, Hannes 2021: Professzionális autonómia a modern társadalomban, tudományban és kultúrában. *Replika* (32.) 119–120. 17–36. [Eredetileg: Siegrist, Hannes 2014: Professionelle Autonomie in der modernen Gesellschaft, Wissenschaft und Kultur. Einführung. In: Müller, Dietmar – Siegrist, Hannes (Hgg.): *Professionen, Eigentum und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich, 19. und 20. Jahrhundert.* (Moderne Europäische Geschichte 8.) Wallstein Verlag, Göttingen, 15–38.]
- Sugarman, David 1993: Simple Images and Complex Realities. English Lawyers and Their Relationship to Business and Politics, 1750–1950. *Law and History Review* (11.) 2. 257–301. <https://doi.org/10.2307/743616>
- Szabó Dániel 1991: Századfordulós azonosulásformák. Állam-, hivatalnok- vagy politikai identitás. *Valóság* (34.) 11. 23–32.
- Szabó Béla 1995: A jogászság és a jogászképzés története. In: Szabó Béla (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba.* (Prudentia Iuris 2.) Bíbor, Miskolc, 164–198.

- Szende Pál 1912: A magyar ügyvédség válsága. *Huszedik Század. Társadalomtudományi és Szociálpolitikai Szemle*. XXV. kötet. (13.) 1. 29–43, 194–206.
- Szívós Erika 2000: Kartársak és harcostársak. Vázlat a professzionalizáció magyarországi történetéhez. In: Bódy Zsombor – Mátay Mónika – Tóth Árpád (szerk.): *A mester-ség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*. Osiris, Budapest, 33–59.
- Varga Endre 1937: A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. In: *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. 1937. május 27.* Budapest, 625–642.
- Vészi Mátyás – Wagner Lilla 1929: *Az ügyvédi hivatás művészete*. Grill, Budapest.
- Viczián Zsófia 2006: „Nemzettségünk eredete” – egy nemesi genealógia a 19. századból. In: Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 141–163.
- Vörös Károly 1985: Egy gömöri nemzetőr két hete 1848 decemberében. Alexy Lajos naplója. In: Csorba Csaba (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv 5.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 727–746.
- Weis István 2013 [1930]: *A mai magyar társadalom*. (Szerk. Petrás Éva.) (Társadalombiztosítási Könyvtár) Gondolat, Budapest.
- Wilensky, Harold L. 2010 [1964]: Minden szakma hivatás? *Korall* (11.) 42. 19–53.